

ÖĞRETMEN EĞİTİMİ VE EĞİTİM SOSYOLOJİSİ DERSLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ESKİCUMALI
Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

1996 yılında Dünya Bankası kredisiyle başlatılan Öğretmen Yetiştirme Sistemi'ndeki yeni düzenlemeler eğitim fakültelerini öğretmen yetiştiren tek yetkili kurumlar kılarken, onların programlarında da köklü değişikliklere yer vermiştir. Programlarda öğretim ağırlıklı derslerin sayısı artarken, eğitim tarihi, eğitim felsefesi ve eğitim sosyolojisi gibi öğretmen adaylarına eğitim ve öğretmenlik mesleği ile ilgili tarihi, felsefi ve kültürel bir perspektif kazandıracak, onlara içinde yaşadıkları ve görev yapacakları toplumsal yapı ve kurumlar hakkında bilgiler verecek ve anlayışlar kazandıracak dersler öğretmen yetiştirme programlarından çıkartılmışlardır. Bu makale, öğretmen eğitiminde eğitim sosyolojisi derslerinin yeri, önemi ve gerekliliği ile ilgilidir.

Eğitim sosyolojisi, toplum ile eğitim arasındaki karşılıklı ilişkileri, bağlantıları ve etkilemeleri inceleyen bir bilim dalıdır (Ergün, 1994). Eğitim sosyolojisi, eğitimi bir sosyal olgu olarak ele alır ve toplum içinde bireyi inceler. Eğitim sosyolojisi, bireyin içinde yaşadığı ve okulda geçirdiği toplumsallaşma süreci ile ilgilenir (Tezcan, 1994). Bireyi ve eğitim kurumlarını etkileyen sosyal kurumları, toplumsal yapı ve ilişkileri ele alır (Banks, 1998). Eğitim kurumları ile daha geniş toplumsal yapılar (ideoloji, kültür, ekonomi, sosyal sınıf, etnik köken, ırk ve cinsiyet) arasındaki ilişkileri araştırır (Arum ve Beattie, 1999). Eğitim, reform, sosyal değişme, eğitimin seçme fonksiyonları ve fırsat eşitliği gibi konuları inceleme kapsamına alır (Güler, 1997). Eğitim sosyolojisi, sosyoloji ilminin verilerini eğitim-öğretim etkinliklerine uyarlayarak eğitim kurumlarındaki grup dinamizmini, ilişkileri, etkileşimi, bütünleşme ve çözümleri inceleyen bir disiplindir (Celken, 1981).

Eğitim sosyolojisinin ilgilendiği bütün bu konular öğretmen adaylarının içinde yaşadıkları toplumu, eğitim kurumlarını ve eğitim sürecini daha iyi anlamalarına yardım edecek, onların toplumla bütünleşmelerinde katkılar sağlayacak ve eğitimi mekanik bir öğretim işinden farklı olarak bir sosyalleştirme ve kültürlenme faaliyeti olarak görmelerini sağlayacaktır.

Temel görevi öğrencinin sosyalleşmesi ve toplumsal kültürü öğrenciye aktarmak olan öğretmenin bu görevini başarıyla yerine getirebilmesi için içinde yaşadığı toplumu, kültürel özellikleri ile birlikte tanınması gerekir. Öğretmen, görev yaptığı yerleşim biriminin özelliklerini, ailelerin yaşam tarzını, değerlerini ve normalarını bilmelidir. Bunları bilmeyen öğretmen, öğrencileri ve aileleri ile istemeden çatışmaya girebilir. Kendisini, toplumdan dışlanmasına neden olabilir.

Öğretmenin yaşadığı yerleşim biriminin özelliklerinin yanısıra toplumun ortak değerlerini de bilmek zorundadır. Öğretmen öğrencilere yerel

kültürler ile toplumun ortak kültürünü bir arada tanıtmak zorundadır. Öğretmen öğrencinin toplumda yanlış inanç ve değerler varsa öğrencilere bunların yanlışlığını anlatarak, onlara doğru değerler kazandırmaya çalışmalıdır. Örneğin, ülkemizde birçok yerde halen başlık parası isteme, kann davası gütmeye gibi olumsuz kültürel özellikler bulunmaktadır. Öğretmen bu tür yanlış değerler yerine doğrularını öğrencilere vermelidir (Erden, 98:43-44).

Ayrıca, bugün öğretmenler eskisinden çok daha çeşitli toplumsal çevrelerden, etnik köken ve sosyal sınıflardan gelen öğrencilerle karşı karşıyadırlar. Bu öğrencilerin gelmiş oldukları sosyal yapı ve kültürler hakkında bilgi sahibi olmak onların daha iyi eğitilmelerine olanak sağlayacaktır. Öğretmen yetiştirme programlarına konulacak eğitim sosyolojisi dersleri öğretmen adaylarına gerekli mesleki davranış ve tutumlar kazandırarak onların şartlanmış ideolojilerden, önyargılardan ve bölgecilikten uzaklaşmalarına, eğitimde eşitlik ve kalite arayışında olmalarına olanak sağlayacaktır.

Öğretmenlerin neden eğitim sosyolojisi bilmeleri gerektiğini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Bugün öğretmenler geçmiştekenden daha çeşitli toplumsal sınıflardan, ırk, etnik köken ve çok farklı sosyo-kültürel çevrelerden gelen öğrencilerle karşı karşıyadırlar. Öğretmenlerin öğrencilerin yaşadıkları sosyo-kültürel çevreleri tanımaları ve onların okula getirmiş oldukları sosyal ve kültürel özellikleri bilmeleri öğrencilere daha uygun ve etkili eğitim ortamları ve olanakları sunmalarını sağlayacaktır.
2. Öğretmenler toplumsal bir kurum olarak okulun sosyal yapısı, işleyişi, öğretmen-öğrenci ilişkileri, okul kültürü, öğrencilerin kendi aralarında kurdukları gruplar arasındaki ilişkiler, grup dinamikleri, grup davranışı ve dayanışması, ve okulda sosyalleşme konularında bilgi sahibi olacaklardır.
3. Öğretmenler eğitim sosyolojisi sayesinde okul ve topluluk konusunda daha kapsamlı bilgi sahibi olacak, eğitim sistemini etkileyen toplumsal güçleri, yapıları ve ilişkileri daha iyi kavrayacaklardır.
4. Eğitim sosyolojisi, öğretmenlere içinde yaşadıkları toplumun kültürü, formel ve informal eğitimde toplumun rolü, toplumsal roller, değerler, normlar ve kurumlar toplumsal gelişme, kültür değişimleri vs. konularında sağlıklı bilgiler kazandırır.
5. Eğitim sosyolojisi, öğretmenlere mesleki davranış ve tutumlarında bölgecilikten kaçınmaya yardım eder. Öğretmenlere başkalarının da geçerli, yürürlükte olan kültürleri olduğu bilgisini aşılama çalışır.
6. Eğitim sosyolojisi, içinde yaşanan toplumun ve ülkenin eğitim sorunları karşısında, öğretmenlerin daha bilinçli hareket etmelerinde ve mümkün çözümler göstermelerinde yardımcı olur (Tezcan, 1994: 20-21; Ergün, 1994: 14)).

Köymen de eğitim sosyolojisinin ilmi bir disiplin olarak öğretmen yetiştiren kurumlarda okutulmasının amaçlarını şu dört başlık altında toplamaktadır:

1. Öğretmenin sosyal çevresini tanıyarak kendi kişiliğinin gelişmesine katkıda bulunmak.
2. Bu yönde elde ettiği tecrübeyi öğrencilerine aktararak onların kişiliklerinin olumlu yönde gelişmesine yardımcı olmak.
3. Her öğretmenin aynı zamanda bir halk eğitimcisi olduğu düşünülürse, toplumun sosyal gelişme ve değişmesinin sağlıklı bir temele oturtulmasını sağlamak.
4. Eğitim konularına ilgi duyan, anne-baba, arkadaş veya aydın bir insan olarak çevresine faydalı olmak isteyenlere yardımcı olmak (Köymen, 1959:62).

Köymen'e göre, eğitim sosyolojisi, eğitimin sosyal yönü ile sosyolojinin eğitim yönünü birleştiren bir sentez ilmidir ve bu ilmin temel amacı öğretmenleri eğitim yoluyla cemiyete daha iyi hizmet edebilmeye hazırlamaktır. Eğitim sosyolojisi, "sosyolojinin ilmi görüşünü ve metodunu eğitimle birleştirerek okulu bir eğitim topluluğu ve dersi bir toplu başarıma toplantısı haline getirmekte ve öğrenmeyi toplu yaşama" biçimi olarak değerlendirmektedir (Köymen, 1959:65) Bu suretle öğrenmeyi hayata ve topluma bağlayan eğitim sosyolojisi okulu yalnızca çocuklar için değil bütün çevre için bir eğitim topluluğu yaparak demokrasinin temellerini sağlamlaştırır. Köymen'e göre, böylelikle okullar birçok yerde olduğu gibi çocukların zorla gönderildikleri veya getirildikleri, büyüklerin ise uğramadıkları yerler olmaktan çıkar ve demokrasi ve kültür yuvaları haline gelir (Köymen, 1959).

Eğitim sosyolojisi derslerinin programa konulmasının kuşkusuz birçok amacı vardır. Bu amaçlardan belki de en önemlisi öğretmen adaylarına içinde görev yapacakları kültürel yapı ve unsurlar ile bunların eğitimle olan ilişkilerini kavratmaktır. Bir öğretmen ancak içinde yaşadığı toplumsal kültürü ne kadar iyi bilir ve özümserse o derece başarılı olur. Öğretmenlerin ilk tayin yerlerinin genellikle Türkiyenin Doğu bölgeleri olduğu düşünülürse bu yörelerdeki insanlarımızın düşünceleri, değerleri, inançları ve yaşayış biçimleri ve bunların eğitime olan yansımalarının bilinmesi gereklidir. Acaba kültürel yapı, sosyo-ekonomik düzey, etnik köken, din, dil ve cinsiyet eğitime ve öğrenci başarısına nasıl yansımaktadır? Çocuğun aile çevresi, anne-babaların çocuklarına ve okula karşı olan tutumları, çocuğun okul dışı ve okuldaki sosyalleşme biçimleri eğitim-öğretim sürecini nasıl etkilemektedir? Öğretmen yöre insanıyla hangi düzeyde ve nasıl sosyal ilişkiler geliştirecek, eğitim-öğretim çabalarında çevrenin desteğini nasıl kazanacaktır? Öğrencilerinin sağlam bir kişilik geliştirmeleri ve onların öğrenim hayatında başarılı olmalarında toplumsal çevrede hangi değişiklikler gereklidir?

İkinci olarak, öğretmen yetiştiren kurumlarda eğitim sosyolojisinin öğretilmesi kuşkusuz öğretmen adaylarının toplumsal sorunlar üzerine düşünmesini, toplumsal sorunlar ile eğitim arasındaki ilişkileri kavramasını ve toplumsal değişim sürecinde aktif bir görev üstlenmesini amaçlamaktadır. Bu açıdan da, eğitim sosyolojisi derslerinin yurdun her yerinde görev yapacak kendini ülkesine ve mesleğine adanmış idealist öğretmenlerin yetişmesinde çok önemli katkıları vardır.

Türkiyede eğitim sosyolojisi dersleri

Türkiye’de eğitim sosyolojisi dersleri ilk defa Ziya Gökalp’in çabaları ile 1917 yılında İstanbul Darülfunununda “Terbiyevi İçtimaiyat” adıyla okutulmaya başladı. Bu dersleri İsmail Hakkı Baltacıoğlu okuttu. Daha sonra Cumhuriyet döneminde kesintiye uğrayan bu dersler 1953 yılında İlköğretmen Okullarının programlarına konuldu. İlköğretmen okullarında bu dersleri okutan bir öğretmen olan Nusret Köymen aynı yıl bu dersler için bir “Eğitim Sosyolojisi” kitabı yazdı. 1958 yılında Halil Fikret Kanat yine ilköğretmen okulları için “Terbiye Sosyolojisi” adlı bir kitap hazırladı.. Ancak bu kitapların içeriği bir eğitim sosyoojisi müfredatını vermekten oldukça uzaktı. Bu kitaplarda daha çok genel sosyolojinin temel kavramlarından bazılarının açıklamaları yer alıyordu (Tezcan, 1994:26) Bu boşluğu doldurmak amacıyla İstanbul Eğitim Enstitüsü öğretmenlerinden Lütfi Öztabağ ilköğretmen okulları müfredatına uygun düşen “Eğitim Sosyolojisi” kitabını yayınladı.

Eğitim sosyolojisi dersleri İlköğretmen Okullarının 1974-1975 öğretim yılında kapatılarak bu okulların Öğretmen Liselerine dönüştürülmesinden sonra da bir süre okutulmaya devam etti. Eğitim Enstitülerinde ise eğitim sosyolojisi dersleri ilk defa 1967-1968 öğretim yılında müfredat programında konuldu. Eğitim sosyolojisi dersleri 1982 yılında Üniversitelere bağlanan ve Eğitim Yüksek Okulu adını alan öğretmen yetiştirme kurumlarında da en önemli öğretmenlik formasyon dersleri arasında yer aldı. Üniversiteler tarafından 1981-1982 eğitim-öğretim yılından itibaren açılan ve daha çok orta öğretim kurumlarına öğretmen yetiştirmeye yönelik pedagojik formasyon programında eğitim sosyolojisi dersleri seçmeli dersler arasında yer almıştır (Duman, 1991:188). Ancak 1986-1987 öğretim yılında Orta Öğretim Öğretmenlik Formasyon Programında yapılan yeni düzenleme ile eğitim sosyolojisi dersleri yeniden bütün öğrenciler tarafından alınan zorunlu bir ders yapılmıştır (Duman, 1991:208).

Yeni Öğretmen Yetiştirme Programı ve Eğitim soyolojisi dersleri

1998 yılına gelene kadar gerek ilköğretim ve gerekse orta öğretim öğretmenlerine yönelik olarak verilen öğretmenlik formasyon dersleri arasında eğitim sosyolojisi derslerinin her zaman var olduğu dikkat çekmektedir.

Ancak, 1998 yılında başlatılan Eğitim Fakültelerinin yeniden yapılandırılması sürecinde hazırlanan yeni öğretmen yetiştirme programında eğitim felsefesi, eğitim tarihi gibi derslerinin yanısıra eğitim sosyolojisi dersleri de programdan çıkarılmıştır. Bu derslerin programdan çıkarılmasının temel gerekçesi olarak bu derslerin oldukça teorik kaldığı ve öğrencileri öğretmenliğin gerektirdiği uygulamaya dönük bilgi, beceri ve bakış açılarını kazandırmaktan uzak olduğu gösterilmiştir (Y.Ö.K., 1999). Bu görüş tamamen tutarsız bir gerekçedir. Eğitim sosyolojisinin içeriği incelendiğinde bu derslerde ele alınan konuların öğretmen ve öğretmenlik mesleği ile tamamen alakalı konular olduğu anlaşılır. Örneğin eğitim sosyolojisi derslerinde ele alınan konulardan bazıları şunlardır: Eğitimin toplumsal işlevleri; (kültürel mirasın aktarımı, sosyalleşme, eğitimin eleme ve seçme işlevi) eğitim-kültür ilişkileri, toplumsal bir topluluk olarak okul, okul kültürü, öğretmen-öğrenci ilişkileri, eğitimde fırsat eşitliği, toplumsal tabakalaşma/sınıflar ve eğitim, aile ve eğitim, öğrencinin okul başarısı/başarısızlığına etki eden faktörler (toplumsal sınıf, dil, etnik köken, aile, kültürel çevre) okul-çevre ilişkileri, öğretmenlik mesleği, öğretmenin statüsü ve rolü. Bu konular direkt olarak eğitimle ilgili ve her öğretmenin bilmesi gereken konulardır.

Eğitim sosyolojisinin yukarıda belirtilen konularından bazıları Öğretmenlik Mesleğine Giriş dersinin içerisine sıkıştırılmıştır. Örneğin, eğitimin sosyal temelleri, öğretmenlik mesleğinin özellikleri, ilkeleri, sınıf ve okul ortamı gibi konuların Öğretmenlik Mesleğine Giriş dersinde öğretilmesi istenmektedir. Ancak, Eğitim Fakültelerinde okutulan Öğretmenlik Mesleğine Giriş ders kitapları incelendiğinde bu konuların son derece yüzeysel geçildiği, eğitim sosyolojisinin önemli konularından sayılabilecek eğitimin politik, ekonomik ve kültürel güçler ve yapılar ile olan ilişkileri, toplumsal tabakalaşma ve eğitim, eğitimde şans ve fırsat eşitliği, eğitim ve cinsiyet, eğitim ve toplumsal değişme gibi konuların bu kitaplarda hiç yer almadığı dikkati çekmektedir.

Yine, eğitim sosyolojisi dersi kapsamında yer alan bir kaç konu; öğrenci davranışını etkileyen sosyal faktörler, sınıf ortamı, grup etkileşimi, sınıfta disiplin gibi konular öğretmen yetiştirme programlarında yer alan Sınıf Yönetimi dersinin konuları arasındadır. Ancak, bu ders de öğretmen adaylarına okulun sosyal yapısı, okul topluluğu, okul kültürü ve okul ile toplum arasındaki karmaşık ilişkileri kavratmaktan uzak görünmektedir. Bu ders daha çok eğitim-öğretim ortamının düzenlenmesi, sınıf etkileşimi, sınıf içinde karşılaşılan davranış problemleri ve bunlara karşı geliştirilecek önlemler üzerinde durmaktadır.

Yeni öğretmen yetiştirme programında yer alan bir başka ders olan Türk Tarihi ve Kültürü dersi ilk bakışta Türk kültürünü öğrencilere tanıtarak eğitim sosyolojisi dersinin boşluğunu bir parça dolduracakmış gibi gözükmektedir. Ancak, bu dersin de içeriği incelendiğinde bu dersin tamamen

Türk tarihi ve kültür tarihi ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu dersin içeriği; Türklerin anayurdu Orta Asya'dan göçler, Türklerin İslam dinini kabulü, İslam dininin etkisinde Türk kültürü ve uygarlığı, Selçuklu ve Osmanlı tarihi ve uygarlığı, Balkan ve I. Dünya Savaşı konuları ile sınırlıdır. Bugün yaşanan güncel kültür hayatımız ile ilgili konulara girilmemektedir. Türk toplumunun kültürel özelliklerinin, yaşam tarzlarının, değerlerin, normların ve konuşulan dil ile ilgili konuların öğretmen adaylarına öğretilmesi gerekir. Örneğin, halkın tamamen Kürtçe konuştuğu, öğrencinin okula gelinceye kadar bir tek kelime Türkçe bilmediği bir köyde veya herhangi bir yerleşim biriminde görev yapan bir öğretmenin karşılaşabileceği güçlükler hiç hesaba katılmamaktadır. Yine, muhtelif yörelerde karşılaşılacak inanç ve değer sistemlerindeki farklılıklar konusunda yetiştirmekte olduğumuz öğretmenler donanımlı değildir.

Öğretmen yetiştirme programlarında değişikliklere giderken gelişmiş ülkelerdeki öğretmen yetiştirme programlarının dikkate alındığı söylenmektedir. Ancak, başta A.B.D. ve İngiliz öğretmen yetiştirme programları incelendiğinde, gelişmiş ülkelerde öğretmen adaylarına verilen dersler arasında sosyal ve kültürel konuların çok büyük bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu konular arasında çok kültürlülük (multi-culturalism), ırk, etnik köken ve cinsiyet ile ilgili konular öğretmen adayları tarafından derinlemesine ele alınmakta, öğretmen adayları içinde görev yaptıkları toplumun ve kültürlerin özelliklerini detaylı olarak öğrenmektedirler. Yine öğretmen adayları, öğrencileri arasında ayrımcılık yapmamak, ön yargılardan kurtulmak, her öğrenciye eşit öğrenme ve öğretme fırsatları sağlamak gibi konularda bilinçlendirilmektedir (Gay, 1986; Zeichner ve Liston, 1987; Grant, 1989). Örneğin, Amerika'nın önde gelen öğretmen yetiştirme kurumlarından olan Wisconsin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğretmen yetiştirme programları, öğretmen adaylarının dil, tarih, kültürel-politik- ekonomik yapılar ve güçler arasındaki karmaşık ilişkileri, okul sistemleri ve pedagojik uygulamaların ahlaki ve politik boyutları üzerinde eleştirel bir bakış açısı kazanmalarına yönelik konulara ağırlık vermektedir (Zeichner, 1987). Bu programlarda öğretmen adaylarının eğitim, bilgi, öğretme ve öğrenme vb. gibi kalıplaşmış değer yargılarını (taken-for-granted assumptions) sorgulayacak bir anlayışa sahip olmaları hedeflenmektedir.

Sonuç

Değişen dünya ve toplumsal gelişmeler öğretmenlere yeni görev ve roller yüklemektedir. Artık öğretmen okulda sadece öğrenciye ders veren değil, okul dışında sosyal ve ekonomik dünya ile ilişki kuran, rehberlik ve liderlik yaparak gençleri okuldan çalışma hayatına, dış dünyaya hazırlayan aktif rol sahibi kişidir. Bu nedenle, öğretmen yetiştirme programları öğretmen adaylarına toplumun beşeri kurumları, moral örüntüleri, idealleri ve değerleri

hakkında anlayış ve gerekli davranışları oluşturacak bilgi, beceri ve yaşantılar sağlamalıdır. Programlar öğretmenin çok boyutlu rolü ve görevlerini, meslek bilinci geliştirmeyi, mesleğin etik kurallarını, karmaşıklığını ve öğretme durumlarının çeşitliliğini dikkate almalıdır. Öğretmen yetiştirme programları, öğretmen adaylarının okul ve toplum, sınıf ve ev, öğretmen ve veli, öğrenci ve öğretmen arasında daha anlamlı, original ve gerçekçi bağlar tesis etmeye çalışmalıdır.

Eğitim sosyolojisi yukarıda belirtilen özellikleri taşıyan öğretmenlerin yetiştirilmesinde çok önemli bir rol oynayacaktır. Bu sebeple, Y.Ö.K. Program Komisyonunun yaklaşık 50 yıldır öğretmen yetiştiren kurumlarda yer almış bulunan eğitim sosyolojis derslerini programdan çıkarmasına hiç bir anlam verilememektedir.

KAYNAKÇA

Arum, Richard and Irene Beattie (1999). **The Structure of Schooling**. London: Mayfield Publishing Company.

Banks, Oliver (1998). **The Sociology of Education**. New York: Kegan and Paul Company.

Celkan, Hikmet (1981). **Eğitim Sosyolojisi**. Erzurum: Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, no: 64.

Duman, Tayyip (1991) **Türkiye’de Orta Öğretime Öğretmen Yetiştirme**. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları:2322.

Erden, Münire (1998). **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**. İstanbul: Alkım Yayınları.

Ergün, Mustafa (1994). **Eğitim Sosyolojisine Giriş**. Ankara: Ocak Yayınları.

Güler, Ali (1997). **Eğitimin Tarihi ve Sosyal Temelleri**. Bolu: A.İ.B.Ü.Yayınları, 1.

Köymen, Nusret (1959)**Eğitim Sosyolojisi**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

Tezcan, Mahmut (1 994). **Eğitim Sosyolojisi**. Ankara: Zirve Ofset.

Zeichner K. ve Liston, D. (1987) “Teaching student teachers to reflect.” **Harvard Education Review**, 57, 23-48.

Zeichner, Ken (1987), “Preparing reflective teachers: An Overview of instructional strategies which have been employed in preservice teacher education.” **International Journal of Educational Research**, 11, 565-575.